

Giftfria inköp

En vägledning för att minska miljögifterna i våra verksamheter

Idag omges vi av fler kemikalier och kemiska ämnen än någonsin. Kemikalierna finns i vardags saker runt omkring oss i hemmet, på arbetsplatsen och i förskolan/skolan.

För att skapa en verksamhet fri från gifter är det viktigt att aktivt arbeta för att minska mängden produkter som innehåller farliga ämnen genom att köpa in bra produkter och fasa ut det som är mindre bra. En del ämnen är inte skadliga var för sig men när de samverkar med andra ämnen kan de ge större effekter. Denna samverkan kallas för cocktaileffekten och är en anledning till att mängden kemikalier i vardagen bör minskas. En del i detta arbete handlar om att tänka efter och aktivt välja vilka produkter vi köper in till förskolorna.

Skydda barnen

Barn äter och andas mer än en vuxen i förhållande till sin kroppsvikt. Barn utsätts därför för skadliga ämnen i högre koncentrationer än vuxna och är mer känsliga eftersom de inte är färdigutvecklade. De upptäcker dessutom världen genom att smaka på saker vilket gör att de lättare får i sig kemikalier från leksaker och damm när de biter, suger eller slickar på dem och sina händer.

Den här vägledningen har ett särskilt fokus på att minska ämnen som kan orsaka cancer, som kan förändra arvsmassan och som kan påverka förmågan att senare i livet få egna barn. Ämnen som är långlivade, det vill säga att de inte bryts ner i miljön, är också viktiga att minska eftersom de kan göra skada länge. Tungmetaller är också ämnen som måste begränsas i barns vardag.

Att tänka på vid inköp

När vi köper nytt är det viktigt att vi köper rätt. Nedan hittar du tips på vad du ska tänka på när du köper in saker till verksamheten.

Som beställare får vi lita på att leverantörerna är seriösa och säljer produkter som är säkra att använda och att de inte innehåller ämnen som idag är förbjudna inom EU. Därför är det viktigt att inköp av leksaker och sysselsättningsmaterial sker inom de ramavtal som finns. Detta gäller även för övriga produktgrupper och det är viktigt att rätt vara beställs från rätt leverantör.

Upphandlingskrav och beställarens ansvar

Även om krav på produkter som köps in har ställts, har den enskilda beställaren ett stort ansvar att välja varor som är bra ur miljö- och hälsosynpunkt. Detta gäller särskilt för produkter inom ramavtal som rör många olika varukategorier. Ett exempel är för leksaker och sysselsättningsmaterial, där inga särskilda miljökrav kan ställas eftersom utbudet är alltför omfattande. Det är upp till dig som gör inköp till förskolan/skolan att välja de bästa produkterna ur miljö- och hälsosynpunkt.

Välj produkter som är tillverkade inom EU, Norden eller Sverige

EU:s kemikalielagstiftning reglerar vilka ämnen som får finnas inom unionen. Det medför att produkter tillverkade inom EU inte får innehålla förbjudna ämnen. Kemikalielagstiftningen reglerar bara vilken kemikalieråvara som används vid produktionen av en vara och tar därför ingen hänsyn till vilka ämnen en importerad vara innehåller. För importerade varor ska producenten eller återförsäljaren kontrollera att det den säljer uppfyller lagstiftningen. Tyvärr tar de inte alltid sitt ansvar, och osäkra produkter släpps ut på marknaden.

För att undvika förbjudna kemikalier är det bra att välja produkter som är tillverkade inom EU. Finns det ingen märkning om ursprungsland ska leverantören kunna upplysa beställaren om det.

Titta efter märkningar

En enkel metod för att köpa in bra varor är att titta efter miljömärkningar. En generell tumregel vid inköp av leksaker är att utgå från kemikalieinspektionens rekommendationer och köpa produkter från välkända tillverkare och märken. På så sätt minskar risken att vi köper in leksaker som inte är säkra eller innehåller förbjudna ämnen.

Våga fråga!

Som beställare och konsumenter har vi makt att påverka. En större efterfrågan av miljöanpassade produkter leder till ett större utbud. Producenter och leverantörer har en skyldighet att ha kunskap om vad deras produkter innehåller och ska upplysa konsumenten ifall deras produkter innehåller några ämnen som finns på EU:s kandidatlista.

Minska mängden plastprodukter

Generellt kan det vara bra att minska mängden plastleksaker och plastföremål för då minskar också risken för farliga ämnen i produkten. En fråga som kan vara bra att ställa sig är om leksaken eller produkten verkligen behöver vara av plast?

Råd för inköp

Färg och lim

Täck- eller plakatfärg och lim ska vara utan lösningsmedel. Vattenbaserade färger är bättre men kan innehålla konserveringsmedel som kan vara allergiframkallande i kontakt med huden. Därför är det klokt att tvätta av färg och lim direkt när barnen är klara. Finns det vattenbaserad färg utan konserveringsmedel är den det bästa valet.

Kritor

Kritor avsedda för barn är vid normalt bruk ofarliga att använda. Kritor kan dock innehålla färgämnen som vid större mängder klassas som hälsofarliga. Barnen bör inte äta på kritorna.

Färgpennor och tuschpennor

Vattenfärg, färgpennor och tuschpennor kan innehålla färgämnen som klassas som hälsofarliga i större mängder.

Undvik tuschpennor som är lösningsmedelsbaserade och så kallade luktpennor som innehåller doftämnen. Lösningsmedel kan påverka nervsystemet och doftämnen kan vara allergiframkallande. Fråga leverantören om du är osäker.

Pärplattor

Pärlor av polyetylenplast (PE) frigör kemiska föreningar vid upphettning som inte är bra att andas in. Se till att ha bra ventilation eller vädra medan du stryker pärplattor och låt inte barnen vara alldeles i närheten.

Modellera

Undvik modellera som baseras på polymerer (plast) till exempel Cernitlera eller Fimolera. De kan innehålla mjukgörande ftalater eftersom plasten de baseras på kan vara PVC. Välj hellre en modellera som är baserad på vax eller gör egen trolldag.

Leksaker av plast

Generellt är leksaker av hård plast bättre än de av mjuk plast eftersom de innehåller mindre mjukgörande ämnen.

Leksaker av trä

Träleksaker kan vara lackade eller målade med färger som innehåller skadliga ämnen, eller vara behandlade med konserveringsmedel som är allergiframkallande. Obehandlade och omålade leksaker i trä är det säkraste valet för att undvika farliga kemikalier. Köp därför träleksaker som är tillverkade inom EU eller av välkända producenter för att minimera risken att de innehåller farliga ämnen.

Engångshandskar

Vinylhandskar är gjorda av PVC och kan innehålla stora mängder mjukgörande ftalater som frigörs från materialet vid användning. Alternativa material är nitril, latex, neopren och polyuretan. Latex kan orsaka allergiska besvär som ofta förvärras av pudret i handskarna. Engångshandskar av nitril rekommenderas ur miljö och hälsosynpunkt. Det är viktigt att komma ihåg att minska mängden produkter av PVC som används i verksamheten.

Tvål och tvättmedel

Köp produkter som är märkta med miljömärkning och med astma och allergiförbundets märkning. Finns det ingen allergimärkning rekommenderas att köpa produkter som är parfymfria. Det kan minska risken att utveckla allergier. Observera att produkter med endast miljömärkning inte garanterar att produkten är fri från allergiframkallande eller irriterande ämnen.

Plast

Plast är vid en första anblick ett fantastiskt material som är billigt att tillverka, hållbart och lätt att hålla rent. Tyvärr innehåller plast ofta kemikalier som kan vara skadliga för vår hälsa.

Listan på plastens egenskaper som underlättar vår vardag kan göras lång. De senaste 15 åren har den globala tillverkningen av plast fördubblats till cirka 245 miljoner ton per år. Generellt sett är det inte plastens grundmolekyler, polymererna, som gör plasten till ett problematiskt material. Det är restkemikalier från tillverkningen, nedbrytningsprodukter och tillsatser av olika ämnen, till exempel färg och mjukgörare, som är problemet. Äldre plastföremål och leksaker kan innehålla farliga ämnen som är förbjudna idag. Därför kan nya vara bättre för att de inte innehåller de förbjudna ämnena. Istället kan de innehålla andra kemikalier och ämnen som vi ännu inte känner till om de är skadliga. När det gäller plast är det därför bra att vara försiktig med vilka och hur många föremål som förs in i verksamheten.

Plastmärkningar

Produkter som är tillverkade av samma sorts plast kan skilja sig åt eftersom plastens innehåll av tillsatta ämnen kan variera. Trots att det är "samma" plast kan variationen av ämnen som frigörs från plasten vara stor. Hur mycket som frigörs kan också variera mellan olika produkter beroende på vad de används till. Vid nya inköp är det nödvändigt att tänka efter om varan måste vara av plast. Kanske den finns i något annat material?

Märkningen anger vilken typ av plast produkten till störst del består av. Produkten kan alltså även innehålla andra plastsorter. Märkningen är framtagen för återvinningsbranschen. För konsumenter ger de en fingervisning om vilken typ av plast det är och vad den innebär.

Följande ämnen kan vara skadliga för barns hälsa. De är vanligast förekommande i produkter som finns i barns närhet och kan avges till inomhusmiljön.

Vi ska därför försöka att undvika att dessa ämnen finns i produkter som köps in till verksamheten.

Ämnena pekas ut som en riskfaktor av kemikalieinspektionen. Särskilt försiktiga bör vi vara med produkter som kan innehålla hormonstörande ämnen, eftersom det idag inte finns några standardiserade sätt att bedöma om de är farliga eller inte.

Ftalater

Ftalater används främst som mjukgörare i olika plaster, bland annat i PVC-plast. Ftalater är inte bundet i materialet, och kan läcka ur plasten och spridas till omgivningen under lång tid. Det är bevisat att en del ftalater verkar hormon- och reproduktionsstörande, eftersom de liknar vissa av kroppens egna hormoner. Forskning har visat att det också finns en risk att barn utvecklar astma, luftvägsproblem och eksem vid exponering för vissa ftalater.

Bromerade flamskyddsmedel

Elektronik, textilier och stoppade möbler är några exempel på produkter som behandlas med flamskyddsmedel. Det finns ett stort antal olika flamskyddsmedel och många innehåller brom. De bromerade flamskyddsmedlen bryts ner mycket långsamt i naturen och finns därför kvar länge. De är fettlösliga och kan därför ansamlas i våra kroppar. Studier har visat att vissa flamskyddsmedel kan vara hormonstörande, reproduktionsstörande, cancerframkallande och möjligen ge inlärningssvårigheter.

Perfluorerade ämnen

Perfluorerade ämnen används för att ge produkter, som till exempel stoppade möbler, vatten, smuts och fettavvisande egenskaper. De förekommer också ofta i rengöringsmedel, som fönsterputs och golvpulish för att göra det mer lättstädat. Perfluorerade ämnen bryts ner mycket långsamt i naturen och har även förmågan att ansamlas i kroppen. Det är främst två ämnen som använts, PFOS och PFOA, som i studier konstaterats vara cancerframkallande och ha reproduktionsstörande effekt. Med anledning av risken för deras långsiktiga hälsoeffekter, är det viktigt att minska användningen av produkter som innehåller dem.

Bisfenol A

Bisfenol A (BPA) används i tillverkningen av Polykarbonatplast som är vanlig i plastleksaker. BPA används även i andra plaster som polyuretanplast och PVC för att skydda materialen från att brytas ner. Den största källan till BPA exponering är via maten då livsmedel ofta förpackas och förvaras i plastförpackningar som innehåller ämnet. BPA lagras inte i kroppen men vi exponeras ständigt för ämnet. Ämnet har hormonstörande och reproduktionsstörande effekter. Studier har även indikerat effekter på hjärnans utveckling, beteendeförändringar, ökad risk för fetma och cancer. Ämnet tros även kunna påverka de hormoner som styr hjärnans utveckling under den senare delen av fosterutvecklingen och under de första levnadsåren.

Organofosfater

Organofosfater är en stor grupp ämnen som används som flamskyddsmedel, som mjukgörare i plaster och i växtskyddsmedel. De förekommer också i golvpulish. Påförskolor är äldre vilmadrasser av skumgummi med plastöverdrag en sannolik exponeringskälla för organofosfater. Det finns flera olika varianter av organofosfater och kunskapen om deras effekter på människor och miljö varierar. En typ av organofosfat är inom EU klassad som cancerframkallande. Andra misstänks kunna ge skador på hjärnan och nervsystemet.

Bly

Bly är ett grundämne med många olika användningsområden, till exempel som tillsats i PVC-plast, i elektronik och i vattenkranar. Det är viktigt att barn skyddas från att få i sig bly eftersom det är reproduktionsstörande och cancerframkallande.

Det påverkar även nervsystemet, hjärnans utveckling och intellektet negativt. Bly kan även orsaka koncentrationsstörningar och inlärningssvårigheter. Barn exponeras för bly genom livsmedel, vatten och olika konsumentprodukter. Bly lagras i kroppen och studier har visat att bly är farligt redan i doser som ligger under de gränsvärden som idag finns satta för ämnet.

Kadmium

Kadmium är ett grundämne och en metall som bland annat kan finnas i äldre plastföremål och elektronik.

Den största exponeringen av kadmium sker genom maten vi äter. Liksom bly lagras kadmium i skelettet men även i njurarna och kan på lång sikt ge benskörhet, njurskador och orsaka cancer.

Kemikalier i textilier

Under framställningsprocessen av textilier används många olikakemikalier, färgämnen och tillsatser för att ge tyg och andra textila material önskade egenskaper. Några kemikalier är mer skadliga än andra. Nonylfenol misstänks till exempel vara hormonstörande och azofärgämnen är cancerframkallande och kan påverka arvsmassan. Formaldehyd, färgämnen antimögemedel och konserveringsmedel är kemikalier som kan ge upphov till allergiska reaktioner. Kemikalierna försvinner ur materialet vid tvätt, därför är det bra att tvätta nya textilier en eller ett par gånger innan de används.

Är miljömärkta produkter alltid det bästa?

Det är lätt att tänka att en miljömärkt produkt automatiskt är det bästa alternativet för både miljö och hälsa, men så är inte alltid fallet. Det gäller speciellt för hygienprodukter och tvättmedel. Även om de är miljömärkta kan de innehålla parfym och irriterande ämnen som kan vara allergiframkallande. Observera därför att det är bäst att välja produkter som både är miljömärkta och parfymfria.

CE-märkning

CE-märket innebär att varan uppfyller de regler om säkerhetskrav som ställts inom EU. Leksaker utan CE-märkning får inte säljas till konsumenterna. Ett problem med märkningen är att det är producenten av en vara som sätter märket på sin produkt. Det finns ingen extern kontroll av att varan uppfyller de krav som ställs och därför händer det att produkter säljs trots att de inte uppfyller alla regler. För att undvika att osäkra produkter köps in, är rekommendationen att köpa produkter från välkända tillverkare och märken.

Miljömärkta leksaker

Svanenmärkta leksaker garanterar att kraven för CE-märket uppfylls. Därtill ska produkten uppfylla en rad olika miljö- och hälsokrav som ställs utifrån gällande lagstiftning och Svanens egna krav. Till exempel får en Svanenmärkt plastleksak inte innehålla bly eller någon annan tungmetall, eller förbjudna ftalater. (se bilga)

På en del förskolor kan det finnas saker som barnen inte bör leka med. Gör därför en rensning då och då för att skapa en bättre inomhusmiljö. Nedan finns några tips på vad som ska rensas bort.

Plastleksaker

Mjuka plastleksaker av PVC eller annan plastsort, som är äldre än 2007 innehåller sannolikt ftalater som är förbjudna inom EU idag. Gamla plasticsaker av PVC kan även innehålla bly. Tänk på att även andra äldre plastleksaker än de som är mjuka kan innehålla ämnen som är förbjudna idag. Därför ska förskolan inte ta emot gamla plastleksaker.

Leksaker som doftar eller luktar

Leksaker som luktar starkt, kemiskt eller parfymmerat bör undvikas eftersom de kan innehålla ämnen som är allergiframkallande.

Väskor av konstskinn

Väskor av konstläder eller konstskinn är tillverkade av material som kan innehålla bly. Beroende på typ av material kan de också innehålla ftalater. Då varan från början inte var tänkt att användas som leksak är halterna av farliga ämnen inte reglerade utifrån ett barnperspektiv. Barnen bör inte leka med väskor eller andra produkter i konstskinn.

Smycken och knappor

Billiga smycken eller bijouterier som känns tunga kan innehålla stora mängder hälsofarligt bly eller kadmium. De kan även innehålla allergiframkallande nickel. Kläder som har knappor eller andra detaljer i metall kan också innehålla bly, kadmium och nickel.